

„CSOKAJ magyar falu, Bihar vármegyében, termékeny síkságon, mind Debreczentől, mind Váradtól 4 mfd-nyire, az Ér vize két partján; utolsó postája Székelyhíd. Van 1138 lakosa, kik kevés g. kath és n.e. óhitűt és zsidót kivéve, mindnyájan reformátusok, derék tornyos anyatemplommal, több csinos úri lakkal” – így kezdődik Fényes Elek Magyarország Geographiai szótárában a szerkesztő szülőfalujáról szóló szócikk.

A falu a Magyarország és Erdély között fekvő történelmi Partiumban, azaz a „Részekben” található, a Nagyváradot Szatmárnémetivel összekötő út mentén. Ezen a manapság kilencszáz lelket számláló településen látta meg a napvilágot Fényes Elek, a leíró statisztika kiemelkedő magyar képviselője.

A falu nevét már Dvorzsák János 1885. évi helységnévtára sem Csokajként tünteti fel, ehelyett Csokalynak írja. A kétféle írásmód lehetséges magyarázatát az a helyi református lelkész által feljegyzett szájhagyomány adja, amely kifejti, milyen történet fűzi a Fényeseket a faluhoz. *„A család egyik sugár, fekete bajszú tagja még az ősidőben főúri vagy fejedelmi aggszűz kisasszonytól egyetlen forró csókért kapta volna ezt a gyönyörű falut, melynek ezentúl Csókalj, később Csokaly lett a neve.”*

„A legtöbbet bír benne id. Fényes Károly, Fényes Ferencz örök., Fényes Lajos...” – kezdi a falu birtokosainak felsorolását a Geographiai szótár 1851-es kiadása. A község „több csinos úri lakját” további neves földbirtokos családok lakták, akik a közéletben, főként a közigazgatásban töltötték be jelentős szerepet. Az itt élők a 18. századra jellemző nemesi építkezésnek megfelelően a század közepére kétmenetes, hatosztatú, szabadkéményes lakóházakat emeltek.

Ilyen lehetett a Fényes kúria is, amely a 19. században nyerte el végleges formáját. A meghitt hangulatot sugalló épület a késő barokk és a helyi hagyományos formavilágát ötvözte. Falán valamikor emléktábla hirdette: „Itt született 1807. július 7-én Fényes Elek magyar földrajzi író. Ezt az emléktáblát tisztelői állították 1890-ben.”

Az eredeti tulajdonjog megszüntetését követően a kúria egy ideig kultúrotthonként működött, majd gabonát tároltak benne – ha nem éppen dohányt szárítottak egyre rozzantabb fedele alatt. Egészen 1991-ig nyeregtető védte az épületet, de az már beázott, ajtók, ablakok nélkül meredt a világba. A helyi lelkipásztor vetette fel a gondolatot, hogy a jellegzetes árkádsor megmentésével, az udvar rendezésével kialakítható lenne ott egy emlékpark. Dukrét Géza helytörténész közbenjárására a Fényes kúriát – a többi csokalyi „úri lakkal együtt – 1991-ben felvették a műemlékek listájára. Mivel azonban az épületnek gazdája nem volt, megmentése érdekében nem történt semmi. A kilencvenes évek alatt a falak egy részét megbontották, elhordták. Az épületbe 1997-ben már bejutni sem lehetett, 1998-ra pedig már csak a csupasz árkádsor falai álltak.

A fordulat 2000-ben következett be. Cservid Levente székelyhídi tanár, aki időközben adatokat gyűjtött a nagy statisztikus életéről, felkereste a Műemlékvédő- és Emlékhely Bizottságot. Javasolta, hogy próbáljanak pályázatot benyújtani az épület restaurálására. Az

épület akkorra sajnálatos módon olyan állapotban volt, hogy felújítása lehetetlenné vált. Ezért elhatározták, hogy Fényes Elek halálának 125. évfordulóján emléktáblát állítanak a templom külső falán, amelyet 2001. július 22-én fel is avattak. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő- és Emlékhely Bizottság díjat is alapított. A Fényes Elek nevét viselő emléktáblát elkészítéséhez a Magyar honismereti Szövetség is segítséget nyújtott. Csokalyon megalakult a Fényes Elek Társaság, melynek céljai között szerepel a statisztikus, földrajztudós nevének megőrzése a köztudatban, szellemi hagyatékának ápolása, a szülőház maradványainak átalakítása emlékparkká. A Társaság elnökéül Cservid Leventét választották meg.

A Magyar Statisztikai Társaság 2002-ben szerzett tudomást a Partiumban folyó munkáról, s úgy döntött, hogy hozzájárul Fényes Elek szellemi hagyatékának ápolásához, s szülőhely méltó emlékhellyé alakításához. A társaság a Partiumi Keresztyén Egyetemen emlékülés keretében 2003. március 21-én termet, és emléktáblát avatott. A véletlenek szerencsés egybeesése révén a szintén csokalyi származású, Magyarországon élő Mihály Gábor szobrászművész éppen akkor ajánlotta fel, hogy elkészíti Fényes Elek mellszobrát. A megvalósítás költségeit a Magyar Statisztikai Társaság vállalta. A Fényes Elek Társaság, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő- és Emlékhely Bizottság, valamint a csokalyiak dédelgetett álma vált valóra, amikor 2003. szeptember 7-én szülőházának udvarán felavatták Fényes Elek mellszobrát.

Fényes Elek szellemi hagyatékának ápolásában oroszánrészt vállalt és vállal a KSH könyvtára. Fényes Elek munkásságának első jegyzéke a könyvtár első igazgatójának, Findura Imrének a nevéhez fűződik, ezt a lajstromot a későbbiekben Szinnyei és Petrik kutatásai tették teljessé, gondoskodva róla, hogy a történelmi Részekből induló nagy előd egész Magyarországot átfogó műve ne vesszen feledésbe.

Dr. Laczka Éva
az MST főtitkára